

I.N. Angelescu - analist al economiei românești

dr. Gheorghe Dobre

1. În "Prefață" primei ediții a lucrării sale "Cunoașterea și conducerea pieței economice" lucrare apărută în 1913, I.N. Angelescu își prezenta cititorilor scrierea ca fiind "cea mai completă și mai consecventă aplicare a concepției mele"¹⁾. N-am nici un motiv să punem la îndoială asemenea declarație. Dimpotrivă. Lectura scriierilor sale apărute până atunci - și nu puține la număr - ne confirmă această încredere. Dar mai mult decât atât. Citirea atență a lucrărilor pe care el le-a elaborat în anii de după Unire - și ele nu puține la număr - ne îndreptățește să credem că opusul amintit reprezintă nu numai o sinteză ("completă" și "consecventă") a ceea ce crease anterior sub raport aplicativ, dar și o deschidere de perspectivă a lucrărilor ulterioare menite să confirme și să dezvolte respectiva concepție. Înainte de a vorbi de "aplicare", se cuvine, firesc lucru, să încercăm a puncta câteva elemente definitorii ale "concepției" de care vorbea însuși I.N. Angelescu.

2. Ca mai toți economistii noștri, predecesori și contemporani lui I.N. Angelescu, și autorul de care ne ocupăm își are ca preocupare congnitivă centrală economia românească din timpul vieții sale. Spre deosebire de ceilalți, el va întreprinde studiul acestei economii din perspectiva istoriei și a statisticii.

2.1. Pentru aceasta se inspirase, de bună seamă, din izvoarele occidentale și încă de la surse originale. Se va delimita însă categoric de paradigma vechii școli istorice ("istorism economic"), apropiindu-se fără a se identifica totuși cu cea a liderilor noii școli istorice germane. După cum va fi destul de rezervat față de școala statistică anglo-saxonă, dar foarte apropiat de

"semiologii" statisticieni italieni.

2.2. și alții economisti români din generația lui I.N. Angelescu se inspiraseră și se formaseră sub auspiciile curentelor de gândire occidentale menționate. Cei mai mulți se afirmau însă prin programe și lucrări de cercetare distincte, fie de istorie economică, fie de statistică economică, dar drumurile străbătute de unii erau altele decât ale celorlalți, mai totdeauna separate, cel mult paralele și cu interferențe total incidentale.

2.3. În concepția lui I.N. Angelescu, mai exact spus, în "matricea" sa teoretică cognitivă, studiul economiei românești avea drept temelie doi stâlpi de rezistență: istoria și statistica, ambele luate împreună și într-o organică legătură. Dealminteri, carte lui, amintită la început, avea ca subtitlu "Studiu istorico-statistic". Iar într-un loc în cuprinsul ei vorbea chiar că cercetările sale se bazează pe metoda istorico-statistică. Încă în 1912, într-o lucrare intitulată "Principii de metodă și regularități statistice" el își fixa poziția metodologică de principiu, în sprijinul susținerii opțiunilor sale, foarte categoric: "Metodele deductivă și inductivă se întrebunțează în orice știință consolidată. Ele dobândesc însă înfățișări deosebite după obiectele la care se aplică". Si continuă imediat: "În știința economică, procesul logic al deducției ia forma specifică de metodă cantitativă sau statistică, subtoate nuantele și înfățișările ei; iar procesul logic al inducției ia forma de metodă istorică".²⁾

2.4. I.N. Angelescu concepea fiecare element din metoda adoptată de el ca având funcții cognitive specifice, dar nu separate, ci complementare în procesul de cunoaștere.

Perspectiva istorică a cercetării economice este fundamentată de el astfel: "Obiectul studiilor economice este cunoașterea, explicarea și conducerea organizației economice actuale. Aceasta este însă mai întâi un produs istoric. Prin analiza aprofundată și conștientă a întâmplărilor trecute, se găsesc puterile care au determinat forma organizării de astăzi. Din compararea acestor puteri, factorii ai evoluției economice, se cunoaște tendința evoluției"³⁾. Iar în privința celeilalte perspective, a statisticii, el scria: "Poterile conducătoare se prefac și raporturile cantitative dintre ele se schimbă, adică direcția rezultantei factorilor evoluției nu e dată și astăzi de același factor, ca în trecut. Pentru faza actuală a evoluției, - obiectul principal al studiilor noastre - ne trebuie noi elemente metodologice. Toți factorii care lucrează actualmente la menținerea sau prefacerea organizației existente, trebuie măsurati și căntăriți. Avem mijloace pentru a exprima "chiar calitățile în mod cantitativ".⁴⁾

3. Din atari perspective el concepea și într-un mod propriu demersul științific de reconstruire a evoluției economice în plan retrospectiv și de comensurare cantitativă a proceselor în derulare și de perspectivă.

3.1. După el, istoria economică, spre deosebire de istoria politică, nu se împarte nici în cele trei epoci clasice: antic, medieval și modern, dar nici în istorii deosebite de popoare, care au trăit simultan sau succesiv. Istoria economică se conduce de evoluțiile economice unitare și întregi și pe baza acestor evoluții își formează epoci sale mari⁵⁾. Patru erau epocile precunzate de el: epoca egipteano-babiloneană, epoca feniciană, greco-romană și epoca modernă, sau a popoarelor moderne europene. Pentru înțelegerea unor astfel de proiecții istorice reproducem aici două fragmente cu caracter ilustrativ din explicațiile oferite de L.N.Angelescu. Epoca feniciană nu durează atât cât trăiesc negustorii fenicieni sau urmășii lor cartan-

ginezi. Iar în cursul epocii feniciene au trăit o mulțime de popoare cu origini etnice deosebite, unele din ele dominând pe toate celelalte, în anumite momente. Ele nu formează însă epoci în istoria economică, deoarece au trăit viața economică găsită, au continuat-o și n-au contribuit cu mult la dezvoltarea ei.⁶⁾ Cel de al doilea fragment privește epoca greco-romană. De prin secolul al VII-lea înainte de Hristos, rolul conducător în viața economică a lumiții îl au grecii. Ei își începuseră o viață proprie încă de mult și ajungeau acum să o impună și altora. Când romani își întind stăpânirea peste ținuturile grecești nu se schimbă nimic în organizația și practicile economice. Așa cum romani continuă viața economică grecească și tot timpul între sec.VIII și sec.V după Hristos, când imperiul roman dispare, se întinde o singură epocă numită greco-română⁷⁾. Dar mai important decât aceste fragmente lămuritoare se constituie următoarea precizare a sa: "Aceste patru epoci formează evoluții economice unitare, întregi. Înlăuntrul fiecărei există o serie lungă de faze, care derivă una din alta și se explică una prin alta. Fazele acestea sunt de cele mai multe ori identice, prin caracterele lor și prin înlăntuirea lor. De aceea, e suficient să studiem pe oricare din epociile înșirate mai sus, adică pe oricare din evoluțiile economice unitare, și vom întâlni aproape aceeași înlăntuire de fenomene economice"⁸⁾. O dovedă strălucită că economistul nostru încă la începutul veacului XX gădea reconstituirea evoluției economice în mod structuralist, mod atât de răspândit în occident în zilele noastre. Să adăugăm de asemenea că în cadrul epocii popoarelor moderne (cu precădere europene) el distinge 4 stadii principale: 1) economia familială și agrară; 2) economia orașenească și industrială; 3) economia națională sau integrală; 4) economia internațională sau federativă.⁹⁾

3.2. Cât despre statistică să reținem că L.N.Angelescu o integrează în analizele sale

sub trei aspecte: demografic, economic propriu zis și social, acestea fiind după el aspectele care formează, chiar de sine stător, obiectul cunoașterii statistice. Intresul major urmărit de el de a detecta fluctuațiile economice care se petrec și care s-ar putea să aibă loc în viitor îi circumscrie atenția îndeosebi asupra teoriei indicilor și analizei lor variaționale și corelaționale.

4. În lumina unei atari **"conceptii"** analitice I.N.Angelescu întreprinde "aplicări" pe cât de numeroase, pe atât de variate și cu rezultate care să înscriu în patrimoniul valorilor perene ale gândirii științifice românești.

Nu se poate aici cuprinde fie și enumerativ aceste rezultate. De punctul însă, măcar cu titlu de exemplu unele dintre ele, este necesar.

4.1. I.N.Angelescu a analizat evoluția economiei românești parcursă de aceasta timp de 15 veacuri. Ea coincide cu epoca denumită de el a popoarelor moderne, îndeosebi europene. Nu este însă o analiză în sine prin izolare, ci, dimpotrivă, prin integrarea istoriei economice a poporului nostru în istoria corespunzătoare a popoarelor europene. La baza acestei analize a stat identificarea, coincidența **fazelor** prin care a trecut economia românească cu **fazele** înregistrate de economia popoarelor continentului nostru. Totodată el detectează amplu și fundamentat momentele de înflorire și de afirmare viguroasă a economiei noastre în economia europeană (sec.15), ca și cele de reflux (sec. XVI-XVIII) pe scena vietii economice continentale. Într-o formulă sintetică el scria: "Fiind așezate în punctele de unire a celor 2 mari zone comerciale (Hansa în nord și orașele italiene în sud n.n.), țările române dobândesc o însemnatate politică și economică mondială. Apogeul Hansei și al orașelor italiene corespunde cu apogeul țărilor române din veacul al 15-lea și începutul celui de al 16-lea și decadenta comerțului Hansei și al orașelor italiene

aduce după sine decăderea puterii politice și economice a principatelor române.¹⁰⁾ El avea să revină în text și cu alte caracterizări dintre care se cuvine să reproducem aici cel puțin una: "Prin situația lor geografică, în legătură cu marea, și prin faptul că se găseau la punctul de întâlnire a două domenii comerciale deosebite, țările române, și mai ales Moldova, ajung acea fază a evoluției comerciale care de abia după descoperirea Americii începe să se plămădească în Apusul Europei"¹¹⁾. În același timp el va releva convingător împrejurările cauzale care au dus la situațiile de regres în ansamblul economiilor europene a economiei românești. Între altele el va sublinia mutarea centrelor de interes economic spre țările europene de pe malul Atlanticului și cuceririle europene ale Imperiului Otoman.

O revenire la structurile europene sunt semnalate de I.N. Angelescu începând cu sec. XIX o dată cu intrarea în faza economiei naționale sau integrale și când se pun bazele unui nou revîrtement economic românesc.

4.2. Faza această, este, după autorul nostru caracterizată prin noi mecanisme de funcționare, ca și de forțe menite să propulseze sau să frâneze dezvoltarea. Ea se va deosebi fundamental de fazele anterioare. În cercetarea acestei faze I.N.Angelescu și-a îndreptat atenția în două principale direcții. Una de analiză internă a evoluției economiilor naționale. Si a doua de analiză a influenței economiei internaționale sau mondiale asupra economiilor naționale.

4.2.1. Cât privește analiza internă, ea este întreprinsă de autor aproape în întregime, cu ajutorul calcului statistic. Două i-au fost premisele "strategice" ale demersului său. Le-a expus expres și le redau cât mai aproape de textul original.¹²⁾

a) În orice moment al vietii economice a unui popor se observă semnele unui avânt sau ale unei depresiuni economice, dacă se privesc diferenți factori determinanți ai mersului unei economii naționale unita-

re. Prin predominarea vieții economice de către unul din acești factori se imprimă economiei naționale sau chiar pieței internaționale fluctuațiile acestui factor, provocându-se în acest chip avânturi sau depresiuni economice mai generale.

b) Nu se poate vorbi de avânturi sau depresiuni ale economiei naționale a unui popor, fără a se urmări factori mai însemnăți ai acestei economii, în special aceia, de mersul căror depinde situațunea masei celor mai mari a populației.

În lumina acestor premize ceea ce își propune autorul nu este analiza "crizelor" ci a fluctuațiilor economice înregistrate de economia noastră națională, obiectiv considerat de el, cu îndreptățire, deosebit de important pentru practica socială, inclusiv pentru activități politice. Realizarea unor atari obiective ("premise") s-a materializat într-un ansamblu de investigații statistice demne de cel mai mare interes și astăzi, cel puțin pentru acei economisti care se pretind analiști ai economiei românești.

În sprijin aș veni cu o seamă de comentarii care se vor tot atâtea argumente în favoarea celor enunțate. I.N.Angelescu operează cu circa 40 de indicatori exprimăți în cifre absolute și cam tot atâtia în expresii relative, adică în indici. Ei sunt calculați an de an pe o perioadă de peste 30 de ani (32 de ani), sub formă de indici individuali, indici sintetici și, cum spunea el, un indice totalizator. Indicii sintetici sunt grupați în 5 categorii de așa zisă factorii: a) factorii de producție; b) factorii de circulație; c) factorii de consum; d) factorii de natură socială; e) factorii de natură organică.

Nu este cazul, nici momentul să detaliăm efortul analitic depus de I.N.Angelescu în cazul de față expus. Dar o precizare se impune cu necesitate. Într-o categorie ca "factorii de natură socială" el includea astfel de indicatori: căsătorii, divorțuri, născuți nelegitimi și găsiți, falimente, acuzați (în tribunale), sinucigași. Nimeni până la el în literatura noastră nu săcuse asocieri

între indicatori ca cei menționați și indicatori specifici de producție, de circulație etc.

Pentru respectarea adevărului istoric acest lucru nu l-a mai întreprins nimenei în țara noastră, nici în perioada ce i-a urmat. Dar demersul lui nu ni se pare o ciudătenie sau extravagantă "statistică" de vreme ce în vreme din urmă a anilor noștri, organisme internaționale de prestigiu calculează indicatori ai dezvoltării umane luând drept bază de calcul cifre atât de îndepărtate unele de altele ca PIB, speranța medie de viață și numărul de ani școlarați, reașezând astfel ierarhiile țărilor pe locuri altele decât cele îndeosebi știute.

Nu putem trece însă cu vederea și faptul că I.N.Angelescu, în aceeași scriere a sa s-a întins cu calculele sale similare celor întreprinse asupra economiei românești și asupra altor economii ale țărilor din vestul Europei. În speță asupra economiei Angliei, Franței, Germaniei, adică asupra economiilor celor țări care se situaau la un nivel superior de dezvoltare în Europa și influențau "mersul" economiei celorlalte țări ale continentului nostru.

Asemenea analize i-au oferit analistului român posibilitatea de a consemna o seamă de constatări de interes științific incontestabil, cel puțin pentru epoca de atunci.

Dintre acestea aici aș aminti următoarele:

a) Economia românească în perioada de referință înregistrează fluctuații mai mari decât cele întâlnite în țările din vestul Europei.

b) De asemenea, factorii de producție acuză oscilații (fluctuații) superioare celorlalte categorii de manifestări socio-economice.

c) Spre deosebire de alte țări, în România factorul climatic exercită o influență covârșitoare asupra evoluției producției.

Analizele lui I.N.Angelescu pe larg expuse în lucrarea sa asupra influenței ploilor asupra producției de cereale sunt edificate.

d) În țara noastră factorii de producție au o influență hotărâtoare asupra tuturor celorlalte procese și fenomene social- economice. Într-un studiu special, I.N. Angelescu, arătase corelația strânsă între randamentele la cereale (porumb) și evoluția nupțialității.

e) Cele specificate nu excludeau o anumită discrepanță înregistrată între variațiile indicatorilor factorilor de producție și aceia ai factorilor sociali, în sensul depășirii ultimelor de către primii.

4.2.2. Referitor la analiza externă contribuția lui I.N. Angelescu se centra pe o seamă de idei științifice extrem de interesante. Notăm aici unele dintre ele:

a) Evoluția economiilor popoarelor în epoca modernă sunt puternic influențate de evoluția economică a popoarelor care prin producția proprie realizată și creșterea dobândită se afirmă ca lider ai evoluției respective. După I.N. Angelescu în această epocă a popoarelor moderne ale Europei acest rol de lider a fost exercitat, pe rând, de Spania, Portugalia, Olanda, Franța, Anglia și Germania.

b) Fluctuațiile economice le regăsim în

mai toate epociile și fazele economice. Crizele economice în sensul științific al definiției lor le întâlnim însă în epoca modernă și apar condiționate de factori specifici fiecărei faze a acestei epoci. Ele nu pot fi înțelese în afara acestor imperitive istorice.

Judecata lui I.N. Angelescu se înscrie pe linia următoarelor raționamente (aprecieri): economia bazată pe schimbul direct de mărfuri nu cunoaște crize, ci calamități sau abundență între sărăcie și bogăție; în economiile bazate pe schimbul monetar crizele i-au înfățișarea cauzală de monetariste. În cu totul alte forme se manifestă crizele într-o economie bazată pe schimbul intermediat de însemne fiduciare.

c) Contra opiniilor (și teoriilor) curențe I.N. Angelescu preconizează o disjuncție netă între impulsurile care declanșează crizele în epoca modernă și factorii propulsatori ai difuzării acestora.

În primul caz el atrage atenția asupra factorilor principali ai economiilor naționale, pe când în cel de al doilea pe evenimentele și procesele declanșate pe plan internațional.

X X
 X

J.Schumpeter - marele metodist al creației științifice în domeniul economiei, autor al monumentalei "Istoria analizei economice" scria că știința noastră s-a născut, a evoluat și ajuns pe culmile cunoașterii contemporane datorită eforturilor depuse de generații de economisti în 3 direcții de investigații: teoretice, istorice și statistice. Unii și-au adus contribuția sepa-

rat în una dintre direcțiile menționate. Alții au înmănușiat în opera lor un efort de sinteză care a adunat laolaltă toate cele 3 direcții pomenite. Gloria lor este cu atât mai mare.

I.N. Angelescu este o personalitate exemplară de analist științific complet al economiei românești.

NOTE

1. I.N.Angelescu "Cunoașterea și conducerea pieței economice", București, ediția II-a, 1916, pag. 8.
2. I.N.Angelescu "Principii de metodă și regularități statistice", București 1912.
3. I.N.Angelescu "Cunoașterea și conducerea pieței economice", București, ediția II-a 1916, p. 7.
4. *Ibidem*.
5. I.N.Angelescu "Istoria economică și alte științe economice", București, 1916, p. 31.
6. *Ibidem* p. 31-32.
7. *Ibidem* pag. 32.
8. *Ibidem* pag. 8.
9. *Ibidem* pag. 33.
10. I.N.Angelescu "Cunoașterea și conducerea pieței economice", București , ediția II-a 1916, pag. 153.
11. *Ibidem* pag. 155.
12. *Ibidem* pag. 24.